

نوع مقاله: پژوهشی

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت آنوکراتیک

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۷/۰۲ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۰۷/۰۲)

عبدالمجید سیفی^۱

ناصر پورحسن^۲

چکیده

پس از وقوع کودتای ناکام در ژوئن ۲۰۱۶، مجموعه تحولاتی در ترکیه آغاز شده که با دوره‌های پساکودتای دهه‌های گذشته این کشور قابل مقایسه نیست. هدف این مقاله تحلیل ماهیت دولت در ترکیه پس از کودتای مذکور است. پرسش اصلی مقاله عبارتست از اینکه ماهیت دولت ترکیه پس از کودتای ناکام ژوئن ۲۰۱۶ چگونه است؟ فرضیه مقاله نیز اینگونه صورت‌بندی شده است که تحولات و مجموعه تغییراتی که رجب طیب اردوغان و حزب متبوع وی (عدالت و توسعه) طی سال‌های گذشته آغاز کرده بود، پس از کودتای ۲۰۱۶ به گونه‌ای تسریع شده که ماهیت دولت در ترکیه را از دموکراسی شکننده به «آنوکراسی» تبدیل می‌کند. در این دولت، درحالی‌که برخی نهادهای دمکراتیک برقرار است، نشانگان اقتدارگرایی و گذار به دولت آنوکراتیک در حال افزایش است. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که تغییر ۱۸ اصل قانون

۱. استادیار علوم سیاسی دانشگاه آیت اله بروجردی، نویسنده مسئول Seifi2002@gmail.com

۲. دانشیار علوم سیاسی دانشگاه آیت اله بروجردی N.pourhassan1303@gmail.com

اساسی ترکیه، تبدیل ساخت قدرت پارلمانی به ریاستی، افزایش اختیارات رئیس جمهور و تضعیف نهادهای نظارتی، تضعیف شدید نظام قضایی، نقض شدید حقوق بشر به‌ویژه اعمال خشونت‌های شدید علیه گولنیست‌ها و کردها و سرکوب و پاکسازی گسترده مخالفان دولت در سطوح نیروهای لشکری و کشوری از نشانگان تکوین دولت آنوکراتیک در ترکیه پس از کودتای سال ۲۰۱۶ به شمار می‌آید. داده‌هایی که برای فرضیه مقاله گردآوری شده، به روش توصیفی - تحلیلی پردازش شده است.

واژگان کلیدی: آنوکراسی، ترکیه، کودتا، حقوق بشر، دولت

مقدمه

تلاش برای کودتا در ترکیه امری رایج بوده؛ به گونه‌ای که «کودتا هدایت‌کننده سیاست در ترکیه بوده است» (بهرامی، ۱۳۹۵: ۳۲). دولت ترکیه مدرن توسط ژنرال آتاتورک در سال ۱۹۲۳ بنیانگذاری شده است. یکسال قبل از مرگ وی (در سال ۱۹۳۸)، مجموعه‌ای تحت عنوان «کمالیسم» که شامل جمهوریخواهی، ناسیونالیسم، مردم‌گرایی، اصلاح‌طلبی یا انقلابیگری، سکولاریسم و دولت‌گرایی (AtaÖv, 1981: 28-35) است، تدوین شده و سند بالادستی این کشور بوده و رژیم جمهوری ترکیه براساس الگوبرداری از فرانسه و نیز انتقاد و واکنش به نظام اتوکراتیک سلطانی در نظام سیاسی عثمانی مستقر شده است. نظامیان پس از تاسیس دولت ترکیه، به عنوان حافظان اصول کمالیسم و قانون اساسی در سال‌های ۱۹۶۰، ۱۹۷۰، ۱۹۸۱ و ۱۹۹۷ کودتا کردند. شش نفر از هفت رئیس‌جمهور ترکیه طی سال‌های ۱۹۲۳ تا ۱۹۸۹ از افسران بازنشسته ارتش بودند (بصیری و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۴) و پس از کودتاهای مذکور، تغییرات بسیاری در ترکیه ایجاد کردند. با به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۳ و مجموعه اصلاحاتی که به رهبری اردغان انجام شد، بسیاری از پژوهشگران بر این اعتقاد بودند که نظامیان بتدریج از عرصه سیاسی ترکیه خارج می‌شوند و تجربه کشورهایی مانند کره جنوبی و یونان در ترکیه رخ می‌دهد و این کشور به اردوگاه کشورهای دموکراتیک می‌پیوندد.

به دلایل مختلف از جمله سیاست‌های انقباضی سیاسی حزب عدالت و توسعه، موفقیت کودتای نظامیان مصری در سال ۲۰۱۳، بازگشت بی‌ثباتی در عرصه سیاست داخلی ترکیه که بخشی از آن بازتاب سیاست خارجی این کشور در عراق و سوریه بود، بخشی از نظامیان ترک در ژوئن ۲۰۱۶ دست به کودتا زدند. نظامیان این بار در رسیدن به هدف خود ناکام ماندند زیرا برخلاف

کودتاهای پیشین ترکیه که همگی «کودتای صنفی^۱» بودند، «کودتای جناحی^۲» رخ داد. در کودتای جناحی تنها بخش خاصی از ارتش مشارکت دارد؛ ولی در کودتای صنفی، ارتش به مثابه یک مجموعه صنفی یکپارچه عمل می‌کند (بروکر، ۱۳۸۳: ۱۱۲). در کودتای ژوئن ۲۰۱۶ تنها ۸۶۵۱ نفر یعنی حدود یک و نیم درصد از ارتش ۵۶۱ هزار نفری ترکیه مشارکت داشتند (SCF, 2017: 181) که البته بسیاری از آنها دانشجویان دانشکده افسری و نیروهای بی‌تجربه ژاندارمری بودند و از ماموریت خود بی‌اطلاع بودند. به‌علاوه اطلاع نیروهای سرویس اطلاعاتی (میت) از وقوع کودتا و حمایت همه‌جانبه سرویس‌های اطلاعاتی و امنیتی و مردم از دولت مستقر و توان بسیج حزب حاکم (گل محمدی، ۱۳۹۵: ۱۱) باعث شکست کودتا در همان ساعات نخست وقوع شد.

مساله این مقاله، تحلیل کودتای ۲۰۱۶ ترکیه نیست بلکه بررسی ماهیت دولت این کشور در دوره پس از کودتاست. پرسش اصلی مقاله این است که ماهیت دولت ترکیه پس از کودتای ناکام ژوئن ۲۰۱۶ چگونه است؟ فرضیه‌ای که در پاسخ پردازش خواهد شد، اینگونه صورت‌بندی می‌شود: ماهیت دولت ترکیه پس از کودتای ناکام ۲۰۱۶ در حال گذار به دولت آنوکراتیک است. در چنین دولتی درحالی‌که برخی نهادهای دموکراتیک همچنان وجود دارند، نشانگان اقتدارگرایی در حال افزایش است. تبدیل ساخت قدرت از پارلمانی به ریاستی، افزایش اختیارات وسیع رئیس‌جمهور بدون نظارت و پاسخگویی، نقض شدید حقوق بشر، خشونت علیه اقلیت‌های قومی و سرکوب و پاکسازی گسترده مخالفان دولت از ویژگی‌های دولت آنوکراتیک ترکیه است.

تحولات سریع و عمیق ترکیه باعث شده که پژوهش‌های متعددی درباره این کشور انجام شود. در یکی از این پژوهش‌ها به ریشه‌های کودتای اخیر ترکیه

ترکیه بساکودتا و گذار به دولت... ۱۴۵

پرداخته و تغییرات بساکودتا در مقابل قدرت جامعه مدنی این کشور، موقتی پیش‌بینی شده است (فلاحی، ۱۳۹۵). در پژوهش دیگری، کودتای ناکام ۲۰۱۶، بر اساس نظریه محرمیت نسبی و محروم شدن ارتش ترکیه از اختیارات وسیع سیاسی و نظامی تحلیل شده است (بصیری و دیگران، ۱۳۹۶). درباره دولت آنوکراتیک نیز در حالیکه به زبان انگلیسی مقالات متعددی وجود دارد (Regan and Bell, 2010) اما هیچ پژوهش مستقلی که قائل به تاثیرات بنیادین در ترکیه پس از کودتای تابستان ۲۰۱۶ باشد، یافت نشد؛ به‌علاوه نظام «آنوکراسی^۱»، مفهومی است که هنوز وارد ادبیات سیاسی زبان فارسی نشده است. بنابراین یکی از وجوه نوآورانه این مقاله که به روش توصیفی تحلیلی بررسی شده معرفی مفهوم و تبیین نظریه مذکور است و دوم آنکه آنرا درباره ترکیه کاربردی کرده است. با توجه به اینکه ترکیه در محیط راهبردی جمهوری اسلامی قرار دارد و ماهیت دولت آن بر مناسبات و تعاملات آن با ایران و نیز سایر کشورهای منطقه بسیار تاثیرگذار است، از این رو شناخت دقیق دولت ترکیه به‌ویژه با رویکرد آینده‌پژوهانه ضروری و حائز اهمیت است.

چارچوب نظری؛ دولت آنوکراتیک

تلاش برای گونه‌شناسی دولت، سابقه‌ای به قدمت تاریخ پیدایش علوم سیاسی دارد و در حقیقت از نخستین دغدغه‌های محققان این حوزه مطالعاتی از زمان یونان باستان بوده است. افلاطون و سپس ارسطو نخستین تلاش‌ها برای طبقه‌بندی دولت را انجام دادند. با تحول و پیچیده شدن دولت‌ها، گونه‌شناسی آنها نیز متحول شده است. در میان گونه‌شناسی‌های موجود، دوگانه دولت‌های اتوکراتیک و دموکراتیک ذیل نام‌های مختلف، تقریباً توسط همه نظریه‌پردازان، مطرح شده است. پس از پایان جنگ سرد، دسته‌بندی‌های جدیدی از دولت‌ها

مطرح شده و گونه‌هایی از مدل ترکیبی دمکراتیک و اقتدارگرا پیشنهاد شده است (Morlino, et al, 2017: 112).

آنوکراسی یکی از گونه‌های دولت‌های ترکیبی و تلاشی برای خروج از تقسیم‌بندی متصلب دوگانه دمکراتیک - اتوکراتیک است (دان و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۹۲) و به نظر می‌رسد چنین گونه‌ای از دولت، بیشترین ظرفیت را برای تبیین تحولات ماهیتی دولت ترکیه پس از کودتای ناکام سال ۲۰۱۶ داشته - باشد. آنوکراسی نوعی دولت است که ترکیبی از ویژگی‌های رویه‌های دموکراتیک و غیردموکراتیک است. دولت‌های آنوکراتیک دارای برخی عناصر اتوکراسی و برخی عناصر دموکراسی یا ترکیبی از آنها هستند (Ghandi and Vreeland, 2008: 402). رگان و بل معتقدند آنوکراسی به دولتی اشاره دارد که اجازه برخی مشارکت‌ها به مخالفان را می‌دهد لیکن سازوکارهای شکایت را نمی‌دهد (Regan and Bell, 2010: 748). محققان در توانایی نظام‌های آنوکراسی و دموکراسی برای حفظ اقتدار، پویایی سیاسی و دستور کار سیاسی تفاوت قائلند. این دولت‌ها به شکل مشابهی دارای برخی نهادهای دموکراتیک هستند که مقدار خاصی از رقابت را اجازه می‌دهد. از این رو برخی محققین از جمله رگان و بل از آنوکراسی با عنوان «دموکراسی جزئی» یاد می‌کنند (Regan and Bell, 2010: 748).

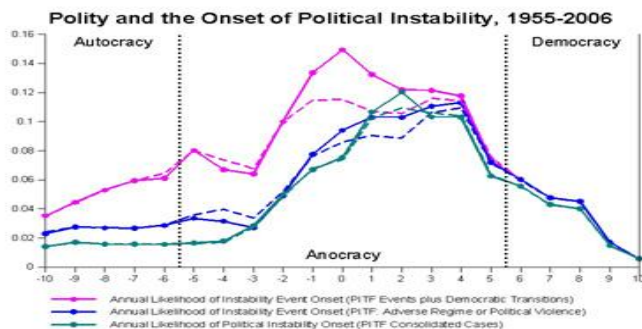
بر اساس پژوهشی که سال ۲۰۱۴ انجام شده، با توجه به داده‌های مختلف، نوعی امتیازدهی بر پایه جذب افراد در نظام اجرایی، محدودیت‌های موجود در مورد اقدامات اقتدارگرایانه نظام اجرایی و رقابت سیاسی، نوعی تفکیک بین دولت‌های دموکراتیک و اتوکراتیک و حد فاصل آنها یعنی آنوکراتیک قائل شده است. بر اساس امتیازدهی آنها، امتیاز ۱۰ به موناشرسی مطلق و امتیاز ۱۰+ به دموکراسی عمیق و تحکیم اختصاص یافته است. بر این اساس دولت‌هایی که ۵- و ۵+ کسب نموده‌اند، در زمره دولت‌های آنوکراتیک قرار می‌گیرند (نمودار شماره ۱). همچنین در حوزه‌های فساد، امتیازی بین ۶- تا ۷- و گذار و تغییر

ترکیه بساکودتا و گذار به دولت... ۱۴۷

در نظام اجرایی امتیازی بین ۷- تا ۸- را کسب کرده‌اند (Marshall & Cole, 2014: 10). براساس نتایج این پروژه، دولت‌های دارای امتیاز ۰ تا ۵- اصطلاحاً آنوکراسی بسته^۱ و از ۱ تا ۵ آنوکراسی باز^۲ نام می‌گیرد. در آنوکراسی بسته رقابت تنها بین برخی نخبگان جریان دارد ولی در آنوکراسی باز، علاوه بر نخبگان، سایرین نیز حضور دارند و در حقیقت دایره رقابت گسترده‌تر است. براساس این گزارش، تعداد آنوکراسی‌ها به شکل ثابتی در دوران پس از جنگ سرد افزایش یافته و از سال ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۳ تعداد آنها از ۳۰ به ۵۳ مورد رسیده است (Marshall & Cole, 2014: 12).

نمودار ۱. امتیازات کشورهای آنوکراتیک در مقایسه با دموکراسی‌ها و اتوکراسی‌ها براساس پروژه پویلیتی

Source: systemicpeace.org/polityproject.html

یکی از ویژگی‌های مهم دولت‌های آنوکراتیک، سطوح بالاتر خشونت در مقایسه با دولت‌های دموکراتیک است. پژوهش‌های موجود نشان می‌دهد هدف عمده این خشونت‌ها، اقلیت‌های نژادی، مذهبی و قومی و همچنین گروه‌های

مخالف با دولت مرکزی است (Ghandi & Vreeland, 2008: 404). سطح نقض حقوق بشر در دولت‌های آنوکراتیک بالاتر از دولت‌های دموکراتیک است. این دولت در معرض خطر بالا و یا گذار به سمت خطر شدید در نقض حقوق بشر هستند. براین اساس نوعی ارتباط بالا بین نقض حقوق انسانی به شکلی غیرخطی در گذار از دموکراسی به آنوکراسی وجود دارد. به طور کلی با نزدیک شدن به ساختار دموکراتیک، میزان این نقض‌ها کاهش می‌یابد. درحالیکه ویژگی‌های فوق نشان‌دهنده نوعی عدم ثبات در آنوکراسی‌ها است، نوعی «گسترده‌گی و پیچیدگی» در این دولت‌ها وجود دارد. درحالیکه آنوکراسی‌ها برخی ظرفیت‌های جامعه مدنی و مشارکت سیاسی را دارا هستند که آنها را از اتوکراسی‌ها متمایز می‌سازد و بنابراین، درحالیکه محققان به راحتی قادر به شناسایی و تمیز دولت‌های اتوکراتیک و دموکراتیک بر اساس ویژگی‌های متمایز آنها هستند، لیکن آنوکراسی‌ها مقوله‌ای در هم تنیده و ترکیبی از این دو هستند (Regan and Bell, 2010: 749).

در این نوع دولت، آزادی‌هایی در کنار نوعی محدودسازی حقوق فردی وجود دارد. همچنین محدودیت‌هایی برای رقابت انتخاباتی و نیز محدودیت‌هایی در مسئولیت‌های انتخابی وجود دارد. آنوکراسی یک وضعیت گذار کوتاه و موقتی نیست بلکه شیوه حکومتی است که در پی حضور طولانی مدت به مانند دموکراسی‌ها و اتوکراسی‌ها است.

دولت‌های آنوکراتیک اغلب بازتاب شرایط درونی و بی‌ثباتی‌های درونی هستند که معمولاً با رخداد‌های ثبات‌زدا نظیر منازعه نظامی، کودتا، تغییر ناگهانی در رهبری ایجاد می‌شوند. این دولت‌ها عمدتاً انتخابات برگزار می‌کنند اما حضور گروه‌های اجتماعی با انحصار گوناگون محدود می‌شود. برای این ناسازگاری‌ها و شکل‌گیری دولت‌های آنوکراتیک دلایل متعددی وجود دارد. برخی کشورهای آنوکراتیک در گذار از اتوکراسی به دموکراسی، وضعیت آنوکراتیک را تجربه می‌کنند. برخی به دلیل افزایش تقاضا از سوی گروه‌های سیاسی در حال ظهور

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۴۹

به این سمت حرکت می‌کنند. برخی نیز به دلیل رشد فساد یا شکاف و از دست دادن صلاحیتشان برای حفظ کنترل سیاسی و کاهش اختلافات به سوی آن سوق پیدا می‌کنند. منازعه اجتماعی و گروه‌گرایی، اغلب سبب تضعیف دموکراسی‌ها می‌شود و برخی دولت‌ها ممکن است قادر به نهادینه‌سازی اصلاحات به دلیل عدم توافق‌های جدی در میان گروه‌های اجتماعی یا نخبگان سیاسی کلیدی نباشند و برخی ممکن است دست به تحکیم نهادهایشان در پاسخ به بحران‌های سیاسی به منظور جاه‌طلبی‌های شخصی رهبران فرصت طلب باشند. برخی آنوکراسی‌ها قادر به مدیریت منازعات و بحران‌ها در درون کشور بین گروه‌های اجتماعی برای مدت زمانی معینی از طریق استفاده از محدودیت‌های مشارکت سیاسی هستند. برخی دیگر از آنوکراسی‌ها محصول گذار ناکام به دموکراسی هستند که نمونه آن را می‌توان در آنگولا و اوگاندا دید (Regan and Bell, 2010: 749).

از نظر رگان و بل آنوکراسی‌ها بر اساس میزان بسته یا باز بودن و پیچیدگی ساختاری از محدودیت‌های آزادی‌های فردی و آزادی بیان و مطبوعات مواجه هستند. همچنین دولت‌های آنوکراتیک عمدتاً دارای پارلمان هستند لیکن رقابت برای به دست آوردن کرسی‌های پارلمان توسط ابزارهای مختلف محدود می‌شود و نمایندگان حتی پس از انتخاب با ابزارهای مختلف کنترل و مهار می‌شوند. با این وجود، این دولت‌ها دارای ویژگی‌های مثبتی نیز هستند و می‌توانند با برخی مداخله‌های خود به رشد و ثبات اقتصادی و توزیع مناسب‌تر امکانات در سطح جامعه کمک نمایند (Regan and Bell, 2010: 750).

در حقیقت آنوکراسی گونه‌ای ترکیبی از دموکراسی و اتوکراسی است که در آن در عین حفظ برخی جنبه‌ها و نهادهای دموکراسی، برخی ساختارهای اقتدارگرایانه وجود دارد که تلاش برای جهت‌دهی و بهره‌برداری از آرای مردمی وجود دارد که به نظر می‌رسد این نوع از دولت توان بالایی در تحلیل ساختار دولت در ترکیه پسا کودتا می‌تواند داشته باشد. حوادث خاصی چون کودتاها

سبب شده تا نقض اصول دموکراتیک، نقض حقوق بشر و سلب قدرت واقعی از نهادهای انتخابی و قوم‌گرایی سبب تسریع گذار ترکیه از یک دموکراسی شکننده به یک دولت آنوکراتیک شود.

ترکیه و شکل‌گیری دموکراسی شکننده

با شکل‌گیری دولت ترکیه در سال ۱۹۲۳ عصر جدیدی موسوم به کمالیسم در مهمترین بازمانده امپراتوری عثمانی آغاز شد. کمالیسم نوعی نظام اقتدارگرا بود که بتدریج برخی از مؤلفه‌های دموکراتیک را اعمال می‌کرد. کمالیسم به دو دوره قابل تقسیم است: دوره افراط (۱۹۲۳ تا ۱۹۵۰) و دوره اعتدال (۱۹۵۰ به بعد). مهمترین ویژگی دوره اول، تحمیل مدرنیته غربی در همه ابعاد آن به جامعه ترکیه بود که مهمترین کارگزار آن آتاتورک بود. آتاتورک با توسل به این تز، ترکیه را یکپارچه ساخت. گسترش بوروکراسی، پایه‌گذاری ارتش ملی، تقویت ملی‌گرایی و تفکیک نظام سیاسی از نظام اجتماعی در این دوره شکل گرفت و ترکیه ذیل دولت‌های نوساز مدرن قرار گرفت. این مشی سیاسی پس از مرگ آتاتورک در سال ۱۹۳۸ ادامه یافت و ارتش ترکیه در کنار قانون اساسی سکولار و حزب جمهوری خلق از نهادهای اساسی حافظ این سبک بودند (داراب زاده و وثوقی، ۱۳۹۲: ۳۴-۳۵).

با پایان جنگ جهانی دوم و نزدیکی ترکیه به غرب، فشارهایی برای تکثرگرایی و ایجاد احزاب جدید به دولت ترکیه وارد شد. در این مقطع زمانی، احزابی نظیر مام میهن و رفاه که دارای گرایش‌های غیرکمالیستی بودند، زمینه را برای گذار به نوعی دموکراسی جزئی در ترکیه فراهم کرد که این فرایند با اقدامات تورگوت اوزال تقویت شد. از دهه ۱۹۸۰، با شروع دوران موسوم به اوزالیسم و حاکم شدن فضای لیبرالی در جامعه و سیاست ترکیه، زمینه برای تحولات عمیق در پایه‌ها و ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی فراهم شد؛ این تحولات ساختاری با کاهش شکاف‌های اجتماعی زمینه برای تجمع منافع واگرای

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۵۱

جریان‌ها و نیروهای سیاسی - اجتماعی فراهم‌تر شد و در واقع امکانات عدیده‌ای برای نهادمند شدن و تحکیم سازوکار دموکراسی در ترکیه فراهم نمود (یاووز، ۱۳۸۹: ۱۳۲). نظام سیاسی ترکیه از دهه ۱۹۸۰ کوشید مجال رشد و توسعه جامعه مدنی را فراهم کند تا علایق گوناگون جامعه در قالب نهادهای مدنی و مردمی سازمان یابد و رقابت و تکثر سیاسی از انباشته شدن خواسته‌ها و تمرکز ایده‌های نهفته جلوگیری کند؛ این فضا برای احزاب مختلف فراهم شد تا در فضای سیاسی حضور یافته و فرایندهای دموکراتیک تقویت گردد. همچنین سیاست‌های آزادسازی تورگوت اوزال در دهه ۱۹۸۰ سبب توانمندی بیشتر بخش خصوصی به‌عنوان یکی از پایه‌های جامعه مدنی شد. این فضای باز همچنین سبب تقویت جریان‌های اسلام‌گرایی شد که در زمان تسلط کمالیست‌ها به انحای گوناگون سرکوب و مهار شده بودند (داراب زاده و وثوقی، ۱۳۹۲: ۳۹).

این روند که از زمان اوزال آغاز شده بود در دهه ۱۹۹۰ نیز ادامه یافت هرچند دخالت نظامیان در کنار گذاشتن دولت اربکان این روند را دچار اختلال ساخت. با این وجود از اوایل قرن حاضر، حزب عدالت و توسعه توانست بسیاری از جریان‌های سیاسی را در زیر چتر خود متحد ساخته و در انتخابات سال ۲۰۰۲ به پیروزی رسد. این حزب در ابتدا توانست با نشان دادن چهره‌ای معتدل و میانه‌رو از خود با گروه‌های روشنفکری اسلام‌گرا، دموکراسی‌خواهان و حتی لائیک‌ها و گروه‌های قومی مختلف ارتباط نزدیک برقرار سازد و با شناخت دقیق از مسائل روز ترکیه، قدرت در کشور را به دست آورد. این حزب در ابتدا توانست خود را نماینده آشتی‌گفتمان اسلام و سکولاریسم معرفی نماید.

با توجه به پیچیدگی‌ها و ویژگی‌های خاص جامعه ترکیه و شکاف‌های اجتماعی موجود، روند دموکراسی‌سازی در ترکیه با فراز و نشیب بسیاری همراه بوده است. با این وجود، از نظر برخی اندیشمندان با ورود حزب عدالت و توسعه و

اقدامات این حزب در جهت تضعیف جایگاه ارتش و تقویت بنیان‌های دموکراسی و کاهش تعارضات سیاسی و اجتماعی به‌ویژه میان اسلام‌گرایان و طرفداران لائیسیتته در دهه ۲۰۰۰ در مسیر تثبیت و تحکیم قرار گرفت. براساس آمارهای خانه آزادی، وضعیت دموکراسی و آزادی‌های اساسی در سال ۲۰۰۲ نسبت به سال ۲۰۱۰ رشد قابل توجهی یافته و براساس این گزارش ترکیه در شمار دموکراسی‌های در حال رشد قرار داشت. براساس این گزارش، اقدامات دولت ترکیه سبب کاهش نقش ارتش در فرآیندهای سیاسی و افزایش مشارکت مردم در انتخاب زمامداران شده بود. اصلاحات قانون اساسی در سال ۲۰۰۴ مبنی بر محدودسازی دولت در اعمال فشار و تعیین حدود بر آزادی‌ها و حقوق افراد و گروه‌ها، شرایط و قیود آزادانه‌تر برای توهین به نهادهای دولتی، محروم نمودن ارتش از موقعیت خود در تعیین مناصب دولتی و ... در ارتقای ترکیه نقش مهمی ایفا نمودند (موتقی، ۱۳۸۹: ۵۷).

آرمان پیوستن ترکیه به اروپا که از دوره آتاتورک در ترکیه مطرح بود و شعار معروف آتاتورک این بود: «ما از شرق آمده‌ایم اما به سوی غرب می‌رویم» (گوهری مقدم و مدلو، ۱۳۹۵: ۱۲۸) همواره باعث می‌شد این کشور برای جلب نظر اروپایی‌ها، بکوشد معیارهای دموکراتیک را رعایت کند. طولانی شدن فرایند طولانی مذاکرات عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا موجب شد برخی رویه‌ها و رفتارهای دموکراتیک در این کشور نهادینه شود. نهادهای جامعه مدنی، آزادی مطبوعات و تکرر حزبی ترکیه در مقایسه با سایر کشورهای شرق در سطوح بالاتری بوده است. مجموعه این عوامل باعث شد که ترکیه به‌رغم دخالت ادواری نظامیان در سیاست، برخی شاخص‌های نظام‌های دموکراتیک را داشته باشد.

گذار ترکیه به نظام آنوکراتیک

برخلاف سنت کم‌رمتی دموکراسی در ترکیه، اقتدارگرایی در آن ریشه‌ای طولانی

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۵۳

دارد. ترکیه حداقل میراث دار چهار قرن فرهنگ اقتدارگرایی است. اقتدارگرایی در امپراتوری عثمانی به حدی قوی بود که اصطلاح «سلطانیسم» به عنوان شکلی از اقتدار سنتی و حالت افراطی پاتریمونیالیسم توسط ماکس وبر با استناد به تاریخ امپراتوری عثمانی مطرح شد: «با پیدایش ستاد اداری و شخصی سرور، سیادت سنتی به نظام موروثی و در صورت قدرت فوق العاده سرور، به سلطانیسم گرایش می یابد... اگر سیادت موروثی بدون رعایت سنت، بر اختیار و خودکامگی تکیه داشته باشد، سیادت سلطانی نامیده می شود» (وبر، ۱۳۸۴: ۳۷۰-۳۷۱). آتاتورک در قامت دیکتاتور منور، برای خود ماموریت گذار جامعه سنتی ترکیه به جامعه مدرن متصور بود و اصول شش گانه خود را اجرا کرد. یکی از مهمترین اصول وی، سکولاریسم بود که بسیار افراطی تر از اروپا اجرا شد. وی خواهان ریشه کنی مبانی هویتی ترکیه بود. در این رابطه حذف مذهب و نهادهای مذهبی در صدر دستورکارهای وی بود. به تعبیر یکی از نویسندگان ترکیه، دموکراسی، مؤلفه غایب در میان شش اصل بنیادین جمهوری خواهی در ترکیه است. نظم میان اصول آتاتورک ریشه در سوءظن نخبگان حاکم داشت که معتقد بودند حاکمیت مردم در نهایت به حاکمیت اسلام منجر می شود (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۶۱).

تفکر آتاتورک هواداران فراوانی داشت؛ به گونه ای که وقتی آتاتورک به قدرت رسید، تمام روشنفکران ترکیه پشتیبان برنامه جمهوری خواهانه وی بودند و حتی کسانی چون «ضیا گوک الپ» که تا ۱۹۲۸ خواهان پادشاهی مشروطه در امپراتوری عثمانی بودند؛ با تصور رمانتیک که در دموکراسی جمهوری خواهانه کمالیستی نمایانگر دموکراسی مبتنی بر آرای عمومی بود، آسوده خاطر شدند و رهبری فرهنگمد آتاتورک را کانونی برای توسعه اجتماعی آینده تلقی می کردند (اتابکی، ۱۳۸۵: ۷۶). پس از آتاتورک، نظامیان مسؤلیت اجرای اصول کمالیسم را عهده دار شدند و هرگاه احساس می کردند این اصول نقض شده است، کودتا می کردند. در این راستا، چهار کودتای بزرگ را انجام دادند.

اولین کودتا در ۲۷ ماه مه سال ۱۹۶۰ علیه عدنان مندرس نخست وزیر وقت ترکیه که ۱۰ سال رهبری دولت را به عهده داشت، انجام شد. وی پس از کودتا، اقدام به خودکشی کرد اما ناموفق بود و دو روز بعد به دار آویخته شد. دومین کودتای ارتش ۱۲ مارس ۱۹۷۱ علیه دولت سلیمان دمیرل، نخست وزیر وقت بود. سومین کودتا به رهبری کنعان/ورن علیه دولت سلیمان دمیرل در ۱۸ سپتامبر ۱۹۸۰ انجام شد که خونین‌ترین کودتا از زمان تشکیل جمهوری ترکیه محسوب می‌شد. پس از کودتای سال ۱۹۸۰ هزاران نفر بازداشت شدند. بسیاری از آنها شکنجه و ۵۰ نفر نیز اعدام شدند. چهارمین کودتای ارتش ۲۸ فوریه ۱۹۹۷ علیه دولت ائتلافی نجم‌الدین اربکان انجام شد. این کودتا با کودتاهای گذشته متفاوت بود و ارتش با تهدید اربکان به کودتا، موجب استعفای وی شد و به این دلیل از آن به عنوان «کودتای پست‌مدرن» یاد می‌شود (بصیری و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۵-۴۷).

بسترهای تشکیل دولت آنوکراتیک: دوره پیش از کودتای ۲۰۱۶

با به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه اقدامات ساختاری برای تضعیف دخالت و نفوذ نظامیان در سیاست انجام می‌شد و با متهم کردن برخی نظامیان به کودتا، تعداد بسیار زیادی از آنها دستگیر شدند. نخستین اقدام، تغییر ترکیب شورای امنیت ملی و ریاست یک غیرنظامی بر راس آن بود. این شورا که متشکل از سران ارتش بود، از آغاز دهه ۱۹۶۰ نقش مهمی در سیاستگذاری عمومی داشت. دومین اقدام؛ انحلال سازمان مخفی/رگنه‌کن^۱ بود. صدها نفر از نظامیان ارشد و سیاستمداران مخالف به اتهام عضویت در این سازمان مخفی و اقدام برای براندازی حزب عدالت و توسعه بازداشت و محاکمه شدند. در این راستا بود که دادستان ترکیه ژوئن ۲۰۰۷ اعلام کرد ارتش قصد کودتا داشته و

ترکیه بساکودتا و گذار به دولت... ۱۵۵

موج گسترده‌ای از بازداشت‌ها آغاز شد. در ژوئن ۲۰۰۸ به دنبال نخستین کیفرخواست/ارگنه کن، ۳۱ نفر بازداشت و راهی زندان شدند. سال ۲۰۱۰ نیز ۳۱ نفر از سران ارتش به اتهام کودتا برای براندازی اردوغان، دستگیر شدند. دو سال بعد نیز ۳۳۰ نفر از افسران ارتش به اتهام تلاش برای براندازی دولت اردوغان در سال ۲۰۰۳، محکوم و روانه زندان شدند. در آوریل ۲۰۱۱ نیز بیش از ۵۰۰ نفر شامل افسران ارتش، حقوقدانان، نویسندگان، روزنامه‌نگاران و قانونگذاران مخالف، بازداشت و حدود ۳۰۰ نفر آنها به اتهام همکاری با سازمان تروریستی ارگنه کن متهم شناخته شدند. در اواسط سال ۲۰۱۳ فرمانده سابق نیروهای مسلح ترکیه، به اتهام تلاش برای سرنگونی دولت، همراه ۲۷۵ نفر محاکمه و به حبس ابد محکوم شد. این پرونده موجب مهار ارتش شد (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۷۶). همچنین باید به اصلاح قانون اساسی ترکیه در سال ۲۰۱۱ اشاره کرد که در آن از کودتا توسط نظامیان مشروعیت‌زدایی شد و ممنوعیت محاکمه نظامیان در دادگاه‌های غیرنظامی از بین رفت. همچنین حزب عدالت و توسعه توانست ماده ۳۵ قانون اساسی را تغییر دهد و مسئولیت حفاظت از سرزمین ترکیه و اصول کمالیسم را که طی هفت دهه گذشته در اختیار ارتش بود، به پارلمان تفویض کند (بصیری و دیگران، ۱۳۹۶: ۵۱-۵۲). این مجموعه اقدامات باعث شد پایه‌های نظام دموکراتیک در ترکیه قویتر شود اما تحولات بعدی نشان داد که همه این اقدامات، بستر ساز نظام آنوکراتیک در ترکیه می‌شود.

به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه سرآغاز فرایند ناسازواری بود که از یکسو رویه‌های دموکراتیک در ترکیه تقویت شد اما از سوی دیگر بتدریج باعث غلبه اقتدارگرایی شد و به این صورت نظام آنوکراتیک در این کشور نضج گرفت. باید تاکید کرد که وضعیت آنوکراتیک، یک فرایند است. این فرایند

قبل از کودتای ۲۰۱۶ آغاز شده بود و چندین نقطه عطف در تکوین آن وجود دارد که در میان آنها از حادثه «پارک گیزی^۱»، به عنوان مبدا نزولی دموکراسی و آغاز تحکیم روند اقتدارگرایی در ترکیه تعبیر می‌شود (Karakoç, 2016: 43). این حادثه زمانی رخ داد که تعدادی از جوانان در اعتراض به ساخت و ساز و قطع درختان در میدان تقسیم استانبول تجمع اعتراضی برپا کردند اما با پاسخ شدید پلیس و نیروهای امنیتی مواجه شدند. قطع درختان در پارک گیزی بهانه‌ای بود که ۲۷ می ۲۰۱۳ به سلسله اقدامات اقتدارگرایانه حزب عدالت و توسعه و مشخصاً سیاست‌های تک‌روانه اردوغان، واکنش نشان داده شود. این سلسله اقدامات حزب را از یک حزب مردمی به سمت حزب مسلط تغییر داده بود (اسماعیلی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۸۳). ادارک مردم از سیاست‌های اردوغان موجب شد ائتلافی از طیف‌های سیاسی و اجتماعی به بهانه پارک گیزی به خیابان‌ها بریزند (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۷۷). با تداوم حادثه گیزی بیش از ۵ هزار نفر بازداشت شدند. این حادثه نشان داد دولت ترکیه در حال از دست دادن یکی از ویژگی‌های اصلی دولت‌های دموکراتیک یعنی تحمل نظر مخالفان است (Karakoç, 2016: 58). به تعبیر دیگر این اعتراض اهمیت نمادین در تاریخ آنوکراسی ترکیه دارد. اعتراض‌های پارک گیزی در ماه می و اگوست ۲۰۱۳ و اعتراض به فساد دولت در سپتامبر همین سال، موجب موجی از اعتراضات شد که از زمان به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه سابقه نداشت. تظاهرات که ابتدا به دلیل اعتراض به پروژه توسعه شهری بود اما به تدریج به عنوان راهی برای بیان اعتراض و نارضایتی‌های گسترده مواجه شد. بیش از سه میلیون نفر به خیابان‌ها آمده بودند و اردوغان آنها را بخشی از توطئه بین‌المللی تلقی کرد. در این حادثه، سرکوب سیاسی که از نشانگان دولت‌های آنوکراتیک است، توسط دولت اردوغان وارد مرحله جدیدی شد.

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۵۷

اردوغان زمانی گفته بود: «دموکراسی قطاری است وقتی به مقصدی رسیدی، از آن پیاده می‌شوی» (خلج منفرد، ۱۳۹۵: ۸۰). اردوغان مخالفان خود را مشت‌ی غارتگر و ولگرد تعبیر کرد و گفت: «هر جا که ۱۰ نفر علیه من تجمع کنند، من ۲۰۰ هزار نفر را علیه آنها سازماندهی می‌کنم و هر جا ۱۰۰ هزار نفر علیه من تجمع دارند، من یک میلیون نفر را از حزب خود علیه آنها بسیج می‌کنم» (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۷۹). این اظهارات، فرمان تقسیم جامعه به دو قطب بود. اردوغان مانند حاکمان نظام‌های اقتدارگرا و توتالیتر، فرمان حذف سیاسی کسانی را که مانند وی فکر نمی‌کنند، صادر کرد. دبیرکل سازمان عفو بین‌الملل، سرکوب‌های گسترده اردوغان پس از کودتای نظامی ناکام ۲۰۱۶ را یکی از مصادیق بارز گفتمان مسموم «ما در مقابل آنها» تعبیر کرده است. این درحالی است که اردوغان طی سخنانی در سال ۲۰۰۳ در باب تشکیل حزب عدالت و توسعه گفته بود: «ما به دنبال تمایزگذاری و دو قطبی شدن ایدئولوژی‌ها مرزبندی شدید نیستیم. به جای استقرار ساختار دو قطبی سیاه و سفید، در پی ایجاد تصویری چندبعدی و متنوع‌تر از احزاب و جریان‌های سیاسی هستیم» (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۷۱).

نشانگان گذار به دولت آنوکراتیک پس از کودتای ۲۰۱۶

همانگونه که در چارچوب نظری ذکر شد، دولت‌های آنوکراتیک اغلب با رخدادهایی نظیر کودتا و تغییر ناگهانی در رهبری ایجاد می‌شوند؛ البته وقوع هر کودتایی موجب پیدایش نظام آنوکراتیک منجر نمی‌شود بلکه ایجاد چنین نظامی به عوامل دیگری نیز وابسته است. ترکیه پیش از کودتای نافرجام ژوئن ۲۰۱۶، چهار کودتای دیگر را تجربه کرده بود. اما کودتای اخیر در بستر دیگری رخ داد. اردوغان در فرایندی چندساله افرادی مانند احمد داود اوغلو نظریه پرداز مهم حزب عدالت و توسعه و عبدالله گل را در حاشیه قرار داده بود و از نخست وزیری به ریاست جمهوری ترکیه رسید. تغییر شیوه انتخاب رئیس

جمهور و انتخاب اردوغان به عنوان اولین رئیس جمهوری که با رای مستقیم مردم به قدرت رسیده بود، در ترکیه به معنی تضعیف دموکراسی تعبیر می‌شود. اردوغان از نظر خلیات شخصی و سیاسی، فردی تشنه قدرت و خودپرست معرفی شده که حتی بسیاری از نمایندگان پارلمان ترکیه جسارت تقاضای ملاقات به او را به خود نمی‌دهند (خلج منفرد، ۱۳۹۵: ۷۳). استغن کینزر در توصیف شخصیت اردوغان می‌نویسد: «او تعصبی آتشین نسبت به قدرت خود دارد و خود، نه حزب یا حکومتش را نیروی محرکه ترکیه امروزی می‌داند» (جزایی، ۱۳۹۵: ۲۴۱). وی به دنبال ایجاد سلسله تغییرات بینادین در نظام سیاسی ترکیه بود که برخی مؤلفه‌های دموکراتیک در این کشور مانند احزاب، جامعه مدنی و رسانه به آن اجازه نمی‌دادند. در چنین شرایطی، وقوع کودتای ژوئن ۲۰۱۶ فرصتی تاریخی و به تعبیر خود اردوغان «هدیه‌ای الهی» برای استقرار نظام آنوکراتیک به وی داد. با ناکام ماندن این کودتا، مجموعه اقداماتی توسط دولت اردوغان انجام شد که به تکوین نظام آنوکراتیک در این کشور منجر شد.

الف - نقض حقوق بشر و اصول دموکراتیک

با شکست کودتا، بازداشت مظنونان آغاز شد. درحالی‌که کودتا توسط نظامیان انجام شده بود، با اعلام وضعیت فوق‌العاده و تمدید مکرر آن، بازداشت گسترده نظامیان و غیرنظامیان در سراسر ترکیه آغاز شد. نحوه بازداشت، تعداد بازداشت‌شدگان و بدرفتاری و شکنجه آنها، بارزترین مصداق نقض اصول دموکراتیک و حقوق بشر محسوب می‌شود. طیف بازداشت‌شدگان به حدی گسترده است که تمام سطوح غیرنظامی مانند نظام قضایی، نظام‌های آموزشی، بویژه دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی، کارمندان، نیروهای نظامی و پلیس، اصحاب رسانه‌ها، روزنامه‌نگاران و شبکه‌های اجتماعی را شامل می‌شود. این گستردگی باعث شده عناوینی چون «کودتا در کودتا» و ساختگی بودن کودتای ۱۵

جولای مطرح شود.

تنها دو ساعت از شکست کودتا گذشته بود که دولت اردوغان لیستی شامل ۱۵۶۳ نفر از افسران ارتش را به اتهام مشارکت در کودتا اعلام کرد. همچنین در لیستی که شامل مقامات قضایی بود، نام ۲۰۷۵ نفر وجود داشت که بر اساس محل خدمت آنها در دو سال پیش تهیه شده بود. یکی از بازپرس‌هایی که نام وی در لیست بازداشتی‌ها بود، ۵۷ روز قبل از کودتا، با مرگ طبیعی، فوت کرده بود. حداقل این دو لیست نشان‌دهنده آن است که لیست‌ها قبل از کودتا آماده شده بودند (Yayla, 2016). دولت اردوغان تا ۳۱ جولای ۲۰۱۶، ۱۵۸ ژنرال و دریادار، ۲۱۳۳ افسر را به اتهام همکاری با گولن بازداشت کرد. براساس مصوبه شماره ۶۸۹ وضعیت اضطراری، در ۲۹ آوریل ۲۰۱۷، تعداد ۱۰ هزار نفر از سطوح مختلف اخراج شدند (ÖzÇelik, 2017: 9).

درباره نقض حقوق بشر در ترکیه پسا کودتا، گزارش‌های مختلفی تهیه شده که شاید گزارش مرکز آزادی استکهلم و گزارش عفو بین‌الملل جامع‌ترین آنها باشد. برخی از اطلاعاتی که مرکز نخست درباره عبور ترکیه از معیارهای دمکراتیک اعلام کرده، به این شرح است: «پاکسازی ۱۴۰ هزار نفر از کارمندان بخش‌های نظامی و غیرنظامی شامل برکناری ۴۴۲۴ قاضی و بازپرس که حدود ۳۰ درصد از کل قضات ترکیه را شامل می‌شود، به علاوه هزاران نفر دیگر از نظام قضایی تحت پیگرد و محاکمه قرار گرفته‌اند؛ اخراج و تحت تعقیب قرار گرفتن حدود ۳۰ درصد از دیپلمات‌ها و سفرای ترکیه که سال‌ها تجربه فعالیت در سفارتخانه‌های این کشور در خارج داشته‌اند ذیل عنوان همکاری با کودتاچیان و تروریست‌ها؛ بازداشت ۵۱۸۹۹ نفر شامل معلمین، دانشجویان، فروشنده‌گان، پزشکان و حتی زنان خانه‌دار به اتهام عضویت و هواداری از جنبش گولن؛ پلمپ ۲۰۹۹ مؤسسه آموزشی شامل مراکز آموزش عالی و دبیرستان‌ها؛ تعطیلی و توقیف دارایی و سرمایه ۹۶۵ شرکت خصوصی متهم به همکاری با شبکه گولن بدون محاکمه؛ توقیف حدود ۲۰۰ مؤسسه و نهاد

رسانه‌ای مستقل و منتقد دولت؛ بازداشت ۲۶۴ روزنامه‌نگار از کودتا تا ۱۲ جولای ۲۰۱۷؛ صدور حکم بازداشت برای ۱۰۵ روزنامه‌نگاری که از ترکیه خارج شده‌اند؛ همچنین باید ابه بستن دفاتر صدها سازمان، بنیاد و انجمن فعال در حوزه جامعه مدنی نیز اشاره شده است» (10: SCF, 2017). نحوه بازداشت خبرنگاران بسیار قابل توجه است. خبرنگارانی که در خارج از کشور بودند، مادر، همسر یا فرزندان آنها بازداشت شده تا خبرنگاران تحت تعقیب، خود را تحویل دهد (Al Jazeera, July 27, 2016).

سازمان عفو بین‌الملل نیز در گزارش ۲۰۱۶/۲۰۱۷ خود، ترکیه را یکی کشورهای برجسته در نقض حقوق بشر معرفی کرده است. براساس این گزارش، بدرفتاری و شکنجه متهمان در بازداشتگاه‌ها بویژه در نواحی جنوب شرق، استانبول و آنکارا، بسیار رایج بوده است. اعلام وضعیت اضطراری، دست ماموران و نیروهای دولتی و بازجوهای غیرحرفه‌ای را برای بدرفتاری و شکنجه متهمان باز گذاشته است. مدت بازداشت پیش از محاکمه، از ۴ به ۳۰ روز افزایش یافته است. دستیابی متهمین به وکلای انتخابی و نه تسخیری، بشدت محدود شده است. هیچ سازوکار ملی برای نظارت مستقل بر بازداشتگاه‌ها وجود ندارد. دولت ترکیه امکان بازرسی ناظران نهادهای بین‌المللی حقوق بشری را تقریباً غیرممکن کرده است. در ماه جولای ۲۰۱۶ که هزاران نفر در بازداشتگاه‌های رسمی و غیررسمی پلیس نگهداری می‌شدند، موارد متعددی از ضرب و شتم، تجاوز جنسی و تهدید به تجاوز به عنف متهمین گزارش شد. هزاران نظامی و متهم در حالیکه دست‌های آنها از پشت بسته شده بود، با وضعیت نامناسبی در فضاها کوچک اما بسیار متراکم نگهداری می‌شوند. آنها به آب، غذا و سرویس‌های بهداشتی دسترسی بسیار محدودی دارند، متهمان و وکلای مدافع آنها نمی‌دانند به چه دلیلی بازداشت شده و چه زمانی قرار است محاکمه شوند (Amnesty International Report, 2017: 369). فضای روانی رعب و وحشت ناشی از بازداشت‌های گسترده و

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۶۱

حتی ربودن افراد توسط نیروهای امنیتی موجب شده ۸۲ نفر به دلیل فشارهای سنگین روحی در دوره‌ای که تحت تعقیب بوده و یا بازداشت بوده‌اند، پس از حملات قبلی، فوت شده یا خودکشی کنند (SCF, 2017: 10).

موارد نقض حقوق بشر و اصول دموکراتیک در دوره پس از کودتای ناکام به موارد مذکور ختم نمی‌شود. در عصر جهانی‌شدن و شبکه‌های اجتماعی، دولت ترکیه محدودیت‌های بسیاری در این زمینه ایجاد کرده است. اردوغان هیچگونه تساهلی با انتقاد از سوی مطبوعات قائل نیست و هر رسانه‌ای که فساد را افشا کند، به‌عنوان دشمن دولت شناخته می‌شود. تنها در روز ۲۷ جولای؛ سه خبرگزاری، ۱۶ کانال تلویزیونی، ۲۳ ایستگاه رادیویی، ۴۵ روزنامه و ۲۵ انتشاراتی متوقف شدند (Al Jazeera, July 27, 2016).

براساس دستورالعمل جدید، سازمان اطلاعات ترکیه (میت) و سایر نهادهای دولتی برای انجام تحقیقات درباره کودتا، حفظ امنیت ملی و نظم عمومی و جلوگیری از وقوع جرائم، حق بازرسی از ارتباطات دیجیتال و همه موسسات دولتی و خصوصی را دارند. آنها مجازند به همه آرشوها دسترسی داشته باشند و بدون مجوز دادگاه حق استراق سمع، ورود به حریم خصوصی و نظارت بر تبادل اطلاعات از کانال‌های ارتباطی جمعی را دارند (خلج منفرد، ۱۳۹۵: ۷۵). دولت اردوغان پس از کودتا با الگوبرداری از روسیه و چین، اعلام کرد که یک موتور جستجو سازگار با ارزش‌های ملی این کشور برای کنترل جریان محتوای ارتباطات اینترنتی ایجاد می‌کند (Yesi, 2017: 13-15). آزادی بیان پس از کودتا بشدت محدود شده است. پس از اعلام وضعیت اضطراری، ۱۱ روزنامه‌نگار بازداشت شده و حداقل ۳۷۵ سازمان غیردولتی شامل گروه‌های مدافع حقوق زنان، سازمان‌های حقوق بشری و انجمن وکلا تعطیل شدند. تشدید سانسور اینترنت، مسدود شدن وبسایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی، ممنوعیت برگزاری تجمعات سیاسی و حرفه‌ای، از دیگر مصادیق نقض حقوق دموکراتیک مردم ترکیه است که در گزارش عفو بین‌الملل به آنها اشاره شده

است (Amnesty International Report, 2017: 368-169).

ب- خشونت مذهبی در سرکوب جنبش گولن

نوع مواجهه اردوغان با جنبش فتح‌الله گولن، به‌ویژه پس از کودتای نافرجام، ترکیبی از نشانگان نظام‌های آنوکراتیک را در خود دارد. دولت اردوغان اصول اولیه حقوق بشر را علیه این جنبش نقض کرده و حداکثر خشونت را علیه آنها اعمال کرده است. در حالیکه از اتحاد جنبش گولن و حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ تحت عنوان «اتحاد بزرگ^۱» در ترکیه یاد می‌شد (Demiralp, 2016: 1) و حزب عدالت و توسعه پس از پیروزی در انتخابات سال ۲۰۰۴، برای تقلیل نفوذ ارتش و تضعیف بنیان‌های سکولاریسم، به وارد ساختن عناصر اسلامگرایی گولن در دانشکده‌های نظامی، وزارت ادیان، ژاندارمری و بدنه اصلی دولت دست زد (گل‌محمدی، ۱۳۹۵: ۱۰). عبدالله گل، نخست‌وزیر اسبق ترکیه، از حزب عدالت و توسعه، یکی از گولنیست‌ها را به عنوان رئیس شورای عالی آموزش ترکیه منصوب کرد و همین حزب، زمینه برای اشتغال صدها واعظ گولنیست عضو سازمان دیانت ترکیه به عنوان مدرس در مدارس دولتی فراهم کرد (نوازی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۷۰). اما سیاست‌های اقتدارگرایانه دولت اردوغان زمینه واگرایی حزب عدالت و توسعه و جنبش گولن را موجب شد و اتحاد و همکاری آنها پس از ماجرای پارک گیزی بشدت خدشه‌دار شد. با افشای فساد مالی تیم ۴۷ نفره از مقامات رسمی دولت و فرزندان برخی مقامات ارشد کشور و از همه مهمتر ماجرای پخش نوارهای ویدیویی از ارتباط خانواده هیات دولت از جمله اظهارات منتسب به اردوغان با متهمان به فساد، رویارویی اردوغان با گولنیست‌ها بیشتر شد (خلج منفرد، ۱۳۹۵: ۸۱). دولت اعلام کرد پشت همه این ماجراها، گولنیست‌ها قرار دارند و آنها سازمان‌های سایه

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۶۳

تشکیل داده‌اند. ۵۰ شخصیت طرفدار حزب عدالت و توسعه از جمله رئیس حزب «هالک بانک» و فرزندان سه وزیر کابینه که ادعا شده بود با جنبش گولن همکاری دارند، دسامبر ۲۰۱۳ توسط دادستان بازجویی شدند (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۸۱) و یکی از مهمترین اولویت‌های کاری دولت اردوغان، پاکسازی «سازمان‌های سایه‌ای که گولنیست‌ها ایجاد کرده بودند»، اعلام شد. در این راستا صدها نفر از جمله نیروهای پلیس، بازپرسان قضایی و قضات، برکنار شده و یا پاکسازی شدند. همچنین پلیس ترکیه در دسامبر ۲۰۱۴، به شبکه تلویزیونی «سامانیولو» که مهمترین کانال تلویزیونی گولنیست‌ها بود، حمله کرد و سردبیر و مدیرکل آن را بازداشت کرد. آنها به اتهام ایجاد و اداره سازمان نظامی متهم شدند (Demiralp, 2016: 5). دولت اردوغان اعلام کرد تا سال ۲۰۱۵، درشانه^۱ (شبکه آموزش مدارس خصوصی) که تقریباً ۲۰ درصد آنها تحت مدیریت طرفداران گولن بود، تعطیل خواهد شد (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۸۳).

اردوغان پس از وقوع کودتای تابستان ۲۰۱۶ به سرعت جنبش را به عنوان عامل کودتا معرفی کرد. اردوغان اعلام کرد هواداران گولن در ارتش، از پنسیلوانیا (محل اقامت گولن) دستور حمله را دریافت کرده‌اند. اردوغان خطاب به رئیس جمهور آمریکا گفت: «من قبلاً به شما گفتم یا فتح‌الله گولن را بازداشت کنید یا وی را به ترکیه مسترد کنید. اما شما گوش نکردید. مجدداً از شما می‌خواهم اگر ما شرکای استراتژیک هستیم، این مرد را از پنسیلوانیا به ترکیه مسترد کنید» (Nytimes.com). گولن هرگونه مشارکت در کودتا را رد کرد و گفت: «من در این باره آشکارا می‌گویم هرکسی که عضو جنبش «خدمت» است و در این کودتا شرکت داشته، به اصول این جنبش خیانت کرده است. وی افزود این سناریو توسط اردوغان، رئیس جمهور ترکیه و همراهان

وی اجرا شده است» (fgulen.com). دولت اردوغان با اعلام جنبش گولن، به عنوان یک سازمان تروریستی، از نخستین لحظات شکست کودتا، بازداشت گسترده گولنیست‌ها را آغاز کرد. چون دولت اردوغان پس از حادثه پارک گیزی از قدرت‌یابی اجتماعی جنبش گولن احساس خطر کرده، از این رو به دنبال محدودسازی آن بود و به این دلیل آنها را رصد کرده بود. بازداشت افراد وابسته به گولن به حدی بود که برخی از آماده بودن لیست بازداشتی‌ها قبل از کودتا خبر دادند و سلسله اقداماتی برای ریشه‌کنی این جنبش از بدنه دولت آغاز شد. با توجه به اینکه جنبش گولن با سه شعار اساسی «خدمت ۱» ارائه خدمت به دین و دولت؛ «همت ۲» بخشش و کار خوب و «اخلاص ۳»، جستجوی رضایت خدا برای انجام هر کاری، به جنبشی افقی و جامعه‌محور تبدیل شده بود و برخلاف احزاب دولت‌محور دارای شبکه‌های گسترده، انجمنی تشکیل داده بود (یاووز، ۱۳۹۲: ۲۲۶)؛ بنابراین بسیار ریشه‌دار است و ریشه‌کنی سریع این جنبش به نقض گسترده حقوق بشر و حقوق مذهبی منجر می‌شود که از بارزترین نشانگان دولت‌های آنوکراتیک است. گولن بزرگترین جنبش و قویترین جنبش اسلامی در ترکیه محسوب می‌شود که شبکه‌ای فراملی از حامیان آن شامل طیف گسترده‌ای از بانکداران، بازرگانان، صاحبان رسانه‌ها، افسران پلیس و بوروکرات‌ها، شبکه نظام آموزشی، صدها مدرسه خصوصی، خوابگاه‌ها، مراکز آموزشی در ترکیه و دیگر نقاط مختلف دنیاست (Demiralp, 2016: 3). در حقیقت بیشتر بازداشت‌شدگان و اخراج‌شدگان از مشاغل مختلف که در قسمت قبلی به آمار آن اشاره شد، هواداران و منتسبین جنبش گولن هستند.

پ - خشونت قومی علیه کردها

اعمال خشونت علیه قومیت‌ها، از مؤلفه‌های مهم دولت‌های آنوکراتیک است. کردها از قومیت‌های ترکیه محسوب می‌شوند که ۱۸ درصد از جمعیت ۸۰ میلیونی ترکیه را تشکیل می‌دهند.^۱ منازعه کردها و دولت مرکزی ترکیه که طی دهه‌های گذشته باعث کشته شدن بیش از ۳۰ هزار نفر شده بود، ذیل عنوان راه‌حل دموکراتیک و «گشایش کردی» در دولت حزب عدالت و توسعه پیشرفت‌های فراوانی کرده بود. در حالیکه تا دهه ۱۹۸۰ با انکار موجودیت کردها، آنها را ترک‌های کوهستانی می‌نامیدند. اردوغان در سال ۲۰۰۵ در برابر هویت ترک، بحث شهروندی را به منزله هویتی فراقومی مطرح کرد و بحث فراهویت اخوت اسلامی و همبستگی، جانشین خرده‌هویت قومی شد (یاووز، ۱۳۸۹: ۳۰۳-۳۰۴). علیرغم مخالفت برخی از رهبران کردهای ترکیه، از سال ۲۰۱۱ سطح تنش آنها با دولت کاهش یافت. تا جاییکه عبدالله اوجالان رهبر پ.ک.ک.^۲ در سال ۲۰۱۳ در زندان خواستار کنار گذاشتن سلاح‌ها شده و آتش‌بس یکطرفه اعلام کرد. در چنین شرایطی گفتگوها ادامه یافت و دولت با حزب دموکراتیک خلق در ۲۸ فوریه ۲۰۱۵ در دلمه‌باغچه به توافق ۱۰ ماده‌ای رسیدند. اردوغان در آستانه انتخابات در پی اعتراض سایر احزاب ترکیه، به صراحت این توافقنامه را رد کرد و گفت با یک گروه تروریستی توافقنامه امضا نکرده است (خلج منفرد، ۱۳۹۵: ۸۲). با توجه به تحولات سوریه، آتش‌بس پایان یافت و بمباران مواضع کردها توسط نیروی هوایی ترکیه در ژوئن ۲۰۱۵ از سرگرفته شد. وقوع کودتا، هدیه‌ای الهی برای اردوغان بود تا ضمن حذف گولنیست‌ها، کردها را نیز سرکوب کند. بازداشت‌ها در مناطق کردنشین، به هر

1. worldpopulationreview.com

2. The Kurdistan Workers' Party (Partiya Karkeren Kurdistan – PKK)

بهبانهای انجام می‌شد (Yayla, 2016).

یکی از اقدامات دولت اردوغان علیه کردها، لغو مصونیت نمایندگان آنها در پارلمان ترکیه و بازداشت صلاح‌الدین دمیرتاش رهبر حزب دمکراتیک خلق است که سومین حزب دارای کرسی در پارلمان ترکیه است. دمیرتاش همراه ۱۱ نماینده پارلمان، شب هنگام در منازل خود بازداشت شد (SCF, 2017: 10). همچنین برخلاف روندهای دمکراتیک، ۴۹ شهردار مناطق کردنشین که منتخب شوراهای محلی هستند، برکنار شدند (International Amnesty Report, 2017: 367). اقدامات دولت مرکزی ترکیه در زمینه برخورد با روزنامه‌نگاران در مناطق کردنشین بسیار شدیدتر بود و هر روزنامه‌نگار منتقدی ذیل عنوان قانون مبارزه با تروریسم بازداشت می‌شود. دولت اردوغان پس از برکناری شهرداران منتخب در مناطق کردنشین، حدود ۵ ساعت اینترنت ۱۲ میلیون نفر مناطق کردنشین بویژه دیاربکر را قطع کرد. همچنین شبکه تلفن همراه هم برای جلوگیری از هماهنگی برای اعتراض‌ها قطع شد (Yesi, et al, 2017: 14).

ت - تغییرات قانون اساسی؛ تمرکز قدرت بدون نظارت

اگر اقدامات سه‌گانه مذکور را موقتی بدانیم، تغییر قانون اساسی را باید نهادینه‌سازی نظام آنوکراتیک در ترکیه تعبیر کرد. تغییر قانون اساسی برای نخستین بار توسط حزب عدالت و توسعه، پس از پیروزی در انتخابات سراسری ۲۰۱۱ مطرح شد. اکثریت حزب عدالت و توسعه بسته پیشنهادی ۶۰ ماده‌ای را برای اصلاح و تجدیدنظر در قانون اساسی تقدیم پارلمان کرد. هدف اردوغان کنترل هر سه قوه بود. اما نتوانست رای سه پنجم پارلمان را کسب کند (۳۲۶ رای از ۵۵۰ رای) (اسپوزیتو و دیگران، ۱۳۹۶: ۷۷). پس از اینکه اردوغان در انتخابات ۲۰۱۴ به عنوان رئیس‌جمهور ترکیه انتخاب شد، موضوع اصلاح قانون اساسی و تغییر نظام اجرایی بار دیگر قوت گرفت و در انتخابات

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۶۷

سراسری ژوئن و نوامبر ۲۰۱۵ جزء سیاست‌های اصلی حزب عدالت و توسعه بود. احمد داوود اوغلو به دلیل مخالفت با اردوغان درباره تغییرات پیشنهادی در مورد قانون اساسی که منجر به حذف مقام نخست وزیری می‌شد، استعفا داد و بن‌علی ییلدیریم جانشین او شد. نزدیکی فکری ییلدیریم به اردوغان، باعث تسریع در فرایند تغییر قانون اساسی شد و کودتای ناکام نیز این مسیر را هموارتر کرد. پس از مشاجرات فراوان، سرانجام پارلمان ترکیه ۲۰ ژانویه ۲۰۱۷ با ۳۳۹ رأی موافق به این همه‌پرسی رأی داد. در این همه‌پرسی که ۱۶ آوریل ۲۰۱۷ تحت تبلیغات گسترده دولتی برگزار شد، موافقان تغییر قانون اساسی با ۵۱/۴ درصد بر مخالفان با ۴۸/۶ درصد برنده شدند (cnn.com).

برگزاری انتخابات محدود، حق مشارکت محدود به مخالفان بدون سازوکار شکایت و خلاصه دموکراسی جزئی، یکی از ویژگی‌های مهم نظام‌های آنوکراتیک است. این مساله، هم در جریان همه‌پرسی اصلاح قانون اساسی ترکیه رخ داد و هم زمینه‌ساز انتخابات هدایت شده در آینده خواهد بود. شهابی و خوان‌لینز معتقدند از ویژگی‌های نظام‌های سلطانی «ریاکاری قانونی» است. ظاهر قانونی نظام‌های سلطانی به این معناست که آنها به قوانین اساسی در ظاهر احترام می‌گذارند. اغلب از هر فرصتی برای ستودن دموکراسی در کشورشان سود می‌جویند در حالی که تعریف مجددی از آن ارائه می‌دهند. فرمانروایان نظام‌های سلطانی انتخابات ترتیب می‌دهند و یک نظام حکومت چندحزبی دارند اما وضع به گونه‌ای است که حکومت همیشه برنده می‌شود. افزون بر آن به اقلیت شکست خورده، پایگاهی مطمئن یا هیچگونه نقش نهادی داده نمی‌شود. آزادی‌های مدنی گروه‌های مخالف به شدت محدود است و خودسرانه نقض می‌شود» (شهابی و لینز، ۱۳۸۰: ۴۷-۴۸). فرمانروایان آنوکراتیک برای اثبات مشروعیت دموکراتیک خود به آرای عمومی مراجعه می‌کنند، آنها در هیچ یک از این انتخابات بازنده نمی‌شوند این مساله درباره همه‌پرسی در ترکیه رخ داد. تبلیغات اردوگاه اردوغان در همه‌پرسی به گونه‌ای بود که رای «آری» به منزله

شهروند وطن دوستی بود که به آینده عظمت ترکیه می‌اندیشید و در جوار رئیس جمهور اردوغان قرار می‌گرفت. اما گفتن «نه» به معنای شهروند خائنی بود که از فتنه علیه دولت قانونی، کودتای ۱۵ جولای و تروریست‌های مخالف اردوغان حمایت کرده همان افرادی هستند که در پشت دشمنان ترکیه ایستاده و از گروه‌های تروریستی پ.ک.ک و ی.پ.گ پشتیبانی می‌کنند. در چنین شرایطی بود که استفن والت ۱۶ آوریل ۲۰۱۷ در تئوئیت خود نوشت: «آیا واقعا کسی فکر می‌کند که اردوغان اجازه نتیجه متفاوتی را در همه‌پرسی بدهد»^۱.

اگرچه ۱۸ ماده از قانون اساسی ترکیه اصلاح شده، اما در واقع دامنه اصلاحات به حدی زیاد است که در حقیقت قانون اساسی جدیدی برای این کشور تهیه شده و نظام سیاسی آنرا تغییر داده است. محور همه تغییرات، افزایش اختیارات بی‌حد و حصر رئیس جمهور در تمامی حوزه‌هاست. برخی از این تغییرات عبارتند از:

- ۱- رئیس جمهور عالیترین مقام سیاسی و اجرایی ترکیه خواهد بود؛ ۲- وزرای کابینه می‌توانند خارج از مجلس انتخاب شده و مجلس حق استیضاح آنها را نخواهد داشت؛ ۳- نمایندگان مجلس تنها می‌توانند به صورت مکتوب از وزرا سوال مطرح کنند و وزرا نیز ۱۵ روز وقت دارند به این سوالات پاسخ کتبی بدهند؛ ۴- تعداد نمایندگان مجلس ترکیه از ۵۵۰ نفر کنونی به ۶۰۰ نفر افزایش خواهد یافت؛ ۵- سن نمایندگی پارلمان از ۲۵ سال کنونی به ۱۸ سال کاهش خواهد یافت؛ ۶- انتخابات ریاست جمهوری و مجلس هر ۵ سال یکبار و همزمان برگزار خواهد شد؛ ۷- رئیس جمهور می‌تواند همزمان با ریاست جمهوری عضو حزب متبوع خود نیز باشد و بر این اساس پیش‌بینی می‌شود؛ ۸- رئیس جمهور ترکیه اختیارات گسترده‌ای خواهد داشت. او می‌تواند

ترکیه پسا کودتا و گذار به دولت... ۱۶۹

فرمان‌های اجرایی صادر کرده (همچون آمریکا) و فرامین همه‌پرسی، جنگ و صلح را با تایید پارلمان به مورد اجرا گذارد؛ ۹- هیات عالی قضات و دادستان‌ها به هیات قضات و دادستان‌ها، تغییر نام یافته و اختیار رییس جمهور برای تعیین اعضای آن افزایش خواهد یافت. تعداد اعضای این هیات از ۲۲ به ۱۳ نفر کاهش یافته و ۴ عضو آن از سوی رییس جمهور و ۲ عضو آن نیز وزیر دادگستری و معاون او خواهند بود و انتخاب ۷ عضو باقی مانده نیز از سوی پارلمان صورت خواهد گرفت؛ ۹- دادگاه‌های نظامی به طور کلی منحل شده و اعضای دادگاه قانون اساسی نیز از ۱۷ به ۱۵ نفر کاهش خواهد یافت که انتخاب ۱۲ قاضی این دادگاه از سوی رییس جمهور و ۳ قاضی نیز از سوی پارلمان منصوب می‌شوند؛ ۱۰- پارلمان با اکثریت دو سوم آرا (۴۰۰ رای) می‌تواند علیه رییس جمهور اعلام جرم کند و در این صورت قوه قضاییه مسئول رسیدگی به تخلفات احتمالی رییس جمهور خواهد بود و ۱۱- پارلمان پس از تحقیق و تفحص از معاونان رییس جمهور و یا وزرا می‌تواند با اکثریت سه پنجم نمایندگان علیه آنها نیز اعلام جرم کند. معاونان رییس جمهور و وزرا تنها زمانی مجبور به کناره‌گیری از منصب خود خواهند بود که جرایم آنها در حدی باشد که مانع نامزدی آنها در انتخابات شود (روزنامه قانون، ۱/۲۷/۱۳۹۶).

یکی از پیامدهای این تغییرات، از بین رفتن استقلال نظام قضایی است. مونتسکیو، در نظام تفکیک قوای خود، اهمیتی برابر با قوای مجریه و مقننه برای قوه قضاییه قائل بود. اما در نظام آنوکراتیک ترکیه، قوه قضاییه به یکی از ابزارهای اعمال قدرت رئیس جمهور تبدیل می‌شود. عمده‌ترین پیامد تغییر قانون اساسی ترکیه که جنبه نهادی دارد، انحصار قدرت اجرایی در دست رئیس جمهور، حذف نخست وزیری، نبود سازوکار نظارت بر قدرت رئیس جمهور، زمینه مناسب برای تداوم ریاست جمهوری تا چندین دوره؛ اختیار اعلام وضعیت اضطراری برای رئیس جمهور است. وضعیت اضطراری همان موقعیتی که به واسطه آن می‌توان مخالفان را بدون هراس از محدودیت‌های قانونی از

سپهر سیاسی حذف کرد. وضعیت اضطراری، مرحله تعلیق قانون و سپس ایجاد قوانین جدید و مورد دلخواه است. اردوغان با اعلام وضعیت اضطراری، حلقه انحصار قدرت را می‌تواند تنگ‌تر کند (جزایی، ۱۳۹۵: ۲۲۴). براینند این تغییرات، تبدیل نظام سیاسی ترکیه از پارلمانی به ریاستی است. سابقه نظام پارلمانی به دوره سلطام عبدالحمید دوم می‌رسد که طی سال‌های ۱۸۷۶ - ۱۸۷۸ مجموعی برای قانونگذاری ایجاد شد. کمال آتاتورک در دهه ۱۹۲۰ «مجمع ملی بزرگ»^۱ را ایجاد کرد که تا ایجاد پارلمان مدرن ترکیه ماندگار بود. به‌رغم فراز و فرودهای فراوان، نظام پارلمانی ترکیه چندین دهه پایدار بود. البته همواره این نظام مورد انتقاد بود. نجم‌الدین اربکان در سال ۱۹۷۳ خواستار ایجاد نظام ریاستی شبیه امریکا یا فرانسه شد تا عوامل ضددموکراتیک از بین برود (خلج منفرد، ۱۳۹۵: ۷۶). تورگوت اوزال نیز در دهه ۱۹۸۰ از ایجاد نظام ریاستی شبیه امریکا در ترکیه دفاع کرد. البته وی در پاسخ به منتقدین گفت در چنین نظامی به دلیل تفکیک قوا و کنترل و موازنه،^۲ استبداد فردی ایجاد نمی‌شود. سلیمان دمیرل نیز به نظام پارلمانی ترکیه انتقاد داشت اما خواهان نظام نیمه‌ریاستی شبیه فرانسه بود^۳. اردوغان با انتقاد شدید از دولت‌های ضعیف که نتیجه نظام پارلمانی و دولت‌های ائتلافی است، نظام پارلمانی را برای ترکیه مناسب ندانسته و از مدت‌ها پیش در فکر تغییر این نظام بود. اردوغان به نظام ریاست جمهوری به سبک فرهنگ سیاسی ترکیه با قوه مجریه بسیار قدرتمند بدون نظام نظارت و موازنه اعتقاد دارد و آنرا عامل توسعه و پیشرفت این کشور می‌داند. با تغییر قانون اساسی، اردوغان در موقعیت اخذ تصمیم واپسین است، انحصار در واپسین تصمیم (جزایی، ۱۳۹۵: ۲۲۵)، از عمده‌ترین ویژگی‌های دولت‌های آنوکراتیک است.

1. The Grand National Assembly of Turkey (TBMM)
2. Checks and Balances
3. rubincenter.org

نتیجه گیری

فرضیه این مقاله، تکوین نظام آنوکراتیک در ترکیه پس از کودتای ۲۰۱۶ بود. پردازش و تحلیل داده‌های خام مقاله، این فرضیه را تایید می‌کند. کودتای ناکام سال ۲۰۱۶ نقطه عطفی در تاریخ تحولات سیاسی ترکیه معاصر محسوب می‌شود. روندی که اردوغان برای انحصار قدرت از یک دهه پیش آغاز کرده - بود، با کودتای مذکور به گذار از دموکراسی شکننده و تکوین دولت آنوکراتیک منجر شده است. آنوکراسی فرایندی است که از یکسو ریشه در فرهنگ سیاسی ترکیه دارد و از سوی دیگر با مجموعه اقدامات کوتاه‌مدت مانند بازداشت‌های گسترده، محدودیت در آزادی سیاسی، بیان و اجتماعات، سرکوب گسترده گولنیست‌ها و کردها به عنوان دو گروه قومی و مذهبی و تغییرات بلندمدت ذیل تغییر قانون اساسی تکوین یافته است. تغییر قانون اساسی، نیت اقتدارگرایانه اردوغان را قانونی کرد. مجموعه تغییراتی که در قانونی اساسی ترکیه انجام شده، اگرچه ممکن است ظواهر دموکراتیک نظام سیاسی ترکیه را حفظ کند، اما نتیجه اجرایی آنها، تبدیل ترکیه به یکی از الگوهای مثالی دولت آنوکراتیک خواهد بود.

تداوم وضعیت فوق‌العاده، تمایل دولت اردوغان به ریشه‌کنی جنبش گولن و سرکوب کردها، باعث می‌شود ترکیه از نظام سیاسی آنوکراسی باز به سوی نظام آنوکراتیک بسته سوق یابد. در نظام آنوکراتیک ترکیه، کیش شخصیت اردوغان تداوم می‌یابد و با اختیارات ویژه‌ای که قانون اساسی بازنگری شده به وی می‌دهد، می‌کوشد انحصار قدرت را هر چه بیشتر در دست خود بگیرد و عرصه رقابت برای رقبای سیاسی محدودتر کند. در نظام آنوکراتیک ترکیه، نیروهای نظامی تضعیف نشده‌اند بلکه دولت به‌گونه‌ای آنها را بازسازماندهی کرده که استقلال سنتی خود را از دست دهند و به یکی از ابزارهای بازتولید دولت آنوکراسی این کشور تبدیل شوند. تداوم عضویت حزبی رئیس‌جمهور،

همراه با اختیارات گسترده وی و محدودسازی آزادی‌های سیاسی، زمینه‌ساز مهندسی جامعه و بویژه انتخابات شده و دموکراسی تشریفاتی و جزئی و ترویج پوپولیسم در ترکیه تشدید شده و به این صورت آنوکراسی در این کشور شکل گرفته است. با توجه به تغییرات قانونی، رئیس جمهور ترکیه حداقل برای یک دهه آینده بر مسند پر قدرت ریاست جمهوری تکیه خواهد زد و دموکراسی در این کشور، جزئی‌تر خواهد شد. با توجه به واکنش اتحادیه اروپا به تغییر نظام سیاسی ترکیه و پایان عملی فرایند شش دهه‌ای عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا، جنبه‌های اقتدارگرایانه نظام سیاسی ترکیه روز به روز تقویت می‌شود و این کشور هر چه بیشتر از دموکراسی فاصله گرفته و گذار به دولت آنوکراتیک را سرعت می‌بخشد.

منابع

الف) فارسی

اتابکی، تورج، (۱۳۸۵)، *تجدد آمرانه؛ جامعه و دولت در عصر رضاشاه*، ترجمه مهدی حقیقت-جو، تهران: ققنوس.

اسپوزیتو، جان و جان ال، (۱۳۹۶)، *دولت و جنبش‌های اسلامی معاصر (اسلام و دموکراسی پس از بهار عربی)*، ترجمه علیرضا سمیعی اصفهانی و محمد حاجی پور، تهران: نگاه معاصر.

اسماعیلی، بشیر، (۱۳۹۵)، «افول و زوال مدل ترکیه در خاورمیانه»، *تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، دوره ۸، شماره ۲۸.

بروکر، پل، (۱۳۸۳)، *رژیم‌های غیردموکراتیک: نظریه‌ها، سیاست و حکومت*، ترجمه علیرضا سمیعی اصفهانی، تهران: کویر.

بصری، محمدعلی، سید علی مجیدی‌نژاد و عبدالرضا عالی‌شاهی، (۱۳۹۶)، «علت کاوی کودتای نافرجام ۲۰۱۶ ارتش ترکیه علیه حزب عدالت و توسعه»، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، شماره ۳۷.

بهرامی، سیامک، (۱۳۹۵)، «انحراف از نوع‌مانی‌گری به کودتا در ترکیه»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۷۳.

جزایی، محدثه، (۱۳۹۵)، «هوموساکرها‌های نوین، بررسی وضعیت استثنایی در ترکیه؛ بر اساس نظریه اشمیت و آگامبن»، *فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی*، شماره ۲۹.

خلج منفرد، ابوالحسن، (۱۳۹۵)، «اقتدارگرایی اردوغان در حزب عدالت و توسعه و پیامدهای آن در ترکیه»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال هفتم، شماره ۴.

داراب‌زاده، عاطفه و سعید وثوقی و محمد قربانی، (۱۳۹۲)، «بررسی فرصت‌ها و چالش‌های گذار به دموکراسی در ترکیه از دهه ۱۹۸۰ تاکنون از منظر نظریه سازه‌انگاری»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، شماره ۴.

دان، تیم، استیو اسمیت و میلجا کورکی، (۱۳۹۶)، *نظریه‌های روابط بین‌الملل*، ترجمه عبدالحمید سیفی و شهرزاد مفتوح، تهران: میزان.

روزنامه قانون، ۱۳۹۶/۱/۲۷، قابل دسترسی در

<http://www.ghanoondaily.ir/fa/news/detail/31712>

شهابی، هوشنگ و خوان لینز، (۱۳۸۰)، *نظام‌های سلطانی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: شیرازه.

۱۷۴ فصلنامه دولت پژوهی

- گل محمدی، ولی، (۱۳۹۵)، «کودتای نافرجام ترکیه؛ پیامدهای راهبردی و چشم انداز»، *فصلنامه روابط خارجی*، سال هشتم، شماره ۲.
- گوهری مقدم، ابوز و رامین مدلولو، (۱۳۹۵)، «ریشه‌های عثمانی‌گرایی در سیاست خارجی ترکیه (۲۰۰۲-۲۰۱۵)»، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، سال پنجم، شماره ۱۷.
- موثقی گیلانی، سید احمد و هومن نیری، (۱۳۸۹)، «اسلام میانه‌رو و دموکراسی در ترکیه»، *فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، سال دوم، شماره ۵.
- نوازنی، بهرام، (۱۳۹۳)، «فتح‌الله گولن و جنبش اجتماعی - سیاسی وی در ترکیه»، *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*، شماره ۱۰.
- ویر، ماکس، (۱۳۸۴)، *اقتصاد و جامعه*، ترجمه عباس منوچهری، تهران: سمت.
- یاووز، هاکان، (۱۳۸۹)، *سکولاریسم و دموکراسی در ترکیه*، ترجمه احمد عزیزی، تهران: نشر نی.
- یاووز، هاکان، (۱۳۹۲)، *هویت سیاسی اسلامی در ترکیه معاصر*، ترجمه آزاد حاجی‌آقایی، تهران: اشاره.

ب) انگلیسی

- Amnesty International Report (2016/17), "The State of the World's Human Rights", Index number: POL 10/4800/2017, available at: <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/turkey/report-turkey/#endn>.
- Ataov, Turkkaya, (1981), *The Principles of Kemalism*, Mustafa Kemal Atatürk (1881-1933), *Turkish Yearbook of International Relations*.
- Bora, Birce, (2017), *Turkey's Constitutional Reform: All you Need to Know*, Retrieve from <http://www.aljazeera.com/indepth/features/01/2017/turkey-constitutional-reform>.
- Demiralp, Seda, (2016), "The Breaking up of Turks Islamic Alliance; the AKP-Glen Conflict and Implications for Middle East Studies", *Middle East Review of International Affairs*, Vol.2, No. 1.
- Gandhi, Jennifer & James Vreeland, (June 2008), "Political Institutions and Civil War: Unpacking Anocracy", *Journal of Conflict Solutions*, Vol.52, No. 3.
- <http://edition.cnn.com/16/04/2017/europe/turkey-referendum-results-erdogan/index.html>
- <http://worldpopulationreview.com/countries/turkey-population/>
- <http://www.reuters.com/article/us-turkey-security-primeminister-idUSKCN0ZV2HK>.
- <http://www.rubincenter.org/06/2017/perspectives-on-turkeys-2017->

- presidential-referendum/
<https://twitter.com/stephenwalt/status/41523570243602022>.
<https://www.fgulen.com/en/press/news/51428-fethullah-gulens-interview-in-egypt-and-indonesian-media-outlets>.
<https://www.nytimes.com/live/turkey-coup-erdogan/erdogan-calls-on-u-s-to-arrest-or-extradite-fethullah-gulen/>.
Marshall, Monty G. & Benjamin R. Cole, (2014), *Global Report 2014 - Conflict, Governance, and State Fragility*, Center for Systemic Peace.
Morlino, Leonardo & Dirk Berg-Schlosser & Bertrand Badie, (2017), *Political Science: A Global Perspective*, London: SAGE Publications Ltd.
ÖzÇelik, Necdt, (2017), “One Year After July 2015, Turkey’s Fight against Terrorism”, *SETA*. No. 36.
Regan, Patrick & Sam Bell, (2010), “Changing Lanes or Stuck in the Middle: Why are Anocracies More Prone to Civil Wars?”, *Political Science Quarterly*, Vol. 63. No. 4.
Stockholm Center for Freedom (SCF), (2017), July Erdoğan’s Coup, Retrieve from <https://stockholmcf.org/a-new-report-in-sweden-reveals-erdogan-orchestrated-july-15-coup-in-turkey>.
Turkey Shuts Scores of Media Outlets, Sacks Generals, (2017), Al Jazeera, Retrieve from <http://www.aljazeera.com/news/2016/07/turkey-close-army-high-schools-fai>.
Yayla, Ahmet, (2016), Turkey’s July Coup Attempt: A Gift from God to a new Authoritarianism, International Center for the Study of Violent Extremism (ICSVE). Retrieve from <http://www.icsve.org/brief-reports/turkeys-july-coup-attempt-a-gift-from-god-to-a-new>.
Yesi, Bilge, (2017), Turkey’s Internet Policy after the Coup Attempt: The Emergence of a Distributed Network of Online Suppression and Surveillance, Pennsylvania: Annenberg School for Communication.

